

הָאֵם הַזְּקֵנָה.

ימים מועטים קודם פטירתו של בעלה ישבה חנה-לאה ליד מטתו והסתכלה בסניו הצנופים מחמת חולי, שתוריקו וקשרו את קרבת המות. עיניו היו עצומות, נדמה לה לחנה-לאה שמתגמנם הוא. נאנחה בחשאי ועיניה זלגו דמעות. וכו ברנע הקיץ החולה ושאל:

— חנה-לאה, למה תבכי?

הזקנה סהרה לסחות דמעותיה וענתה מתוך בעתה:

— רק נדמה לך... לא בכיתי כלל...

אך החולה היה כאילו לא שמע את התנצלותה, והוא הוסיף ואמר:

— לא ישנתי... אך עצמתי עיני מתוך הרהורים... הרהרתי בך... הלואי שיתן לך אלהים כח לעמוד ברשות עצמך... טוב טוב לך שתדורי בביתך לברך... כבר אמרתי לך פעמים רבות: איי האכות והבנים צריכים ויכולים לדור יחדו... אין נחת... אין כבוד...

הדברים יצאו מפיו בלחש, למקוטעין, חנה-לאה הסתה אזנה והקשיבה, ונענעה בראשה לאות-הסכמה, ותמהה מאד על בעלה, שכוהיר עליה מסני הבנים.

לאחר פטירתו של בעלה, כשכאו השכנות ביסיהאבל לנחמה, שדלו אותה בדברים, שמדב לה להכניס אל ביתה את בתה דבורה, כדי שלא תהא נלמודה. אך חנה-לאה שמרה בלבה את דברי בעלה קודם פטירתו והתאמצה לקיים אותם.

ואולם מקץ חדשים אחדים תקפה עליה הכדידות ונכרה עליה העצבות. חייה לא היו חיים, באין איש בבית. מה מעם יש, למשל, ב"קידוש והבדלה", ששומעים אותם מפיו של שכן? או מה הנאה יש בסעודה-של-שבת, כשאין "זמירות" בין הבשיל לתבשיל?

לפיכך נמלכה חנה-לאה והלכה לבית-הקברות ושפכה את לבה על קבר בעלה, ובקשה ממנו מהילה, על שאינה יכולה לקים את צואתו.

וכששבה לביתה, נדמה לה, כי היא רואה את בעלה מוטל במטה ונותן עיניו בה ומנענע בראשו כאומר: ,הרי רק לשובתך נתכונתי... ואם דעתך נוחה בכך, עשי כטוב בעיניך...'

בעלה של חנה-לאה היה חולני כל ימיו, וכל פרנסת הבית היתה עליה. אך היא האמינה באמונה שלמה, כי רק בזכותו של בעלה, שהיה יושב ולומד תורה, היה הקדוש-ברוך-הוא מזמין לה פרנסה. חנתה הקטנה היתה מלאה קונים, אף-על-פי שסמוך לה היו כמה וכמה חנויות גדולות ויפות ממנה. ולא עוד, אלא שלא ידעה חנה-לאה מימיה כל מחלה וכל כאב, אף כי יושבת היתה תמיד בטחב ובצנה. אין זאת כי זכות תורתו של בעלה עמדה לה.

עתה לאחר שנפטר – קפצה עליה פתאום הזקנה עם כל תולדותיה. עיניה נעשו כרות, שעול תדירי תקף עליה, והיא חשה ברנליה, ביחוד בימות החורף. רק שלש או ארבע שנים היא דרה יחדו עם בתה דבורה, וחנה-לאה נודקנה כל-כך, עד שהיא רואה את עצמה כמיותרת בעולם. אמנם הבית ביתה, החנות חנתה, וכל בני-הבית, בתה, חתנה, נכדיה, זהירים בכבוד-אם, ולא עוד אלא שחכמים אותה ושומרים עליה. ובכל זאת תש כחה של חנה-לאה מיום ליום. היא רואה בחוש, כי משנפטר בעלה נכתלקה ממנה זכותו, והרי היא עוברת ובטלה מן העולם.

חתנה, בעלה של דבורה בתה, הוא מלמד-תינוקות ועני מדוכא כל ימיו. בכלל הוא בישי-נדא, משתכר מעט, ואלמלא אשתו שנושאת-יונתנת בשוק, לא היה הבית מחפרנס. ולפיכך היא המוציאה-זהמביאה בבית ומושלת על אישה. ופעמים שהיא באה לידי כעס, מגדפת את בעלה ומקללת את בניה, צועקת ואומרת: – הכח אבנים כחי?... למה המלתם עצמכם כלכם עלי?... לכו ממני... לא אוסיף עוד לשאת משאכם...

ובשעות אלו נדמה לה לחנה-לאה, כי הדברים האלה מכונים אליה. הן היא אוכלת ואינה עושה. ואף-על-פי שבתה לא סנעה מעולם בכבודה אסילו בדבור קל, היא רואה את עצמה כנעלבה ומשתדלת לצמצם את עצמה. כמה פעמים, כשבתה שואלת אותה: ,אמא, כבר אכלת? היא עונה: ,הן, היי, אף כי לא בא עוד אוכל אל פיה. ובשעת מנוחה, כשדבורה פורקת מעליה את עול הדאגות-של-פינסה, היא מסתכלת בפני אמה ואומרת, פעמים אל עצמה, ופעמים באוני בני-ביתה או שכנותיה:

– אוי ואבוי לי! ראו נא את סניה כמה דלו!... נצטמקו כגיל... אין זאת
כי תלה היא... מה לעשות? מה לעשות?...?

באהד מימי סוף־הקיץ באה אל העיר הקטנה, על קבר אבותי. בתה הצעירה
של חנה־לאה, רוזה, זו שדרה בכרך. היא באה אל עיר־מולדתה לבושה בטרי משי,
סקושה בכל תכשיטיה, כדי להראות את עשרה לבני עירה. זה כשתי־עשרה שנה
שעזבה את עיר מולדתה, ועתה היא רוצה להראות בימי עשירותה, שרכשה לה
במחיר ימי נעוריה.

ברנצ הראשון שראו עיניה את אמה שנפלה על צוארה מתוך נשיקות
רטובות מרמעה, ספקה כסיה ובקול רוח צער, מעורב במין תוכחה, שאלה את
אחותה בלחש:

– רבורה, מה היה לאמנו?... למה את מחשה?...
זו נדה וענתה:

– מה יש בידי לעשות? ודאי שצריכה היא מפול, אבל הלא עיניך רואות...
רמזה לה על העניות שמציצה מכל פנות הבית, נטולת כחו של אדם ומפילה
עליו את הנקמה.

וביום המחר, לאחר ששבה הבת העשירה מבית־הקברות ולבה רך מן הדמעות,
שישבה על קבר אביה ומרוכך מדבריה־מוסר, שהשמיעו באזניה הגשים, על
שעזבה את אמה לטע ברעב, סנתה אל אהותה ואמרה בהחלטה:

– כהר אני נוסעת לביתי ואמי תסע עמי.

רבורה נבאלה קצת וענתה:

– חוששת אני... הרי אמנו לא עזבה מיסיה את עירה הקטנה, ואך הוכל
לחיות בנכר?

– בנכר? – הפסיקה האחות העשירה מתוך תרעומות – הלא בביתי עתידה
היא לדור. כלום נכריה אני לה?

רבורה נפתה להמתיק את דבריה ואמרה:

– חסד־שלום... כלום אני מבינה, שנביתך לא תהא אמנו חסרה כלום?...
אלא אני אומרת, שיסה לזקנה שכמותה לשבת במקום מגוריה... וכי מה הם
צרכיה?... אילו שלחת בשבילה בכל חודש וחודש כמה שתשלחי, היתה יכולה
מה לחיות בקנה ונחת...

האחות העשירה נכנסה לתוך דבריה, ענתה ואמרה:

– לשלוח כסף קשה... העתים נעשו רעות... אבל בתוך הוצאות־הבית לא

ניכר, כשמועד עוד איש אחר. משני השולחן שלי – הוסיפה העשירה ביהירות – יכולה להתפרנס משמחה שלמה.

דבורה נסתה עוד הפעם כחה להשיב את אהותה ממהשבתה.

– אבל – אמרה כמו לעצמה – קשה לי לתאר, כיצד תוכל אמא להיות באין נכדיה לסניה... הרי היא כרוכה כל-כך אחריהם, כמו שהם כרוכים אחריה... ואין כל פלא... הלא על ברכיה נולדו, לעיניה נדלו, ולא עבר יום שלא נראו לסניה... כאן נעלבה האחות העשירה עלבון גדול: ענתה מתוך כעס עצור:
– אין אני יכולה להבין... הרק בניך שלך הם נכדים, ובני שלי אתם נכדים לאמנו? ...

נסתחמו מענתיה של הדודה ואמרה בדרך גמר:

– מילא... נצאלה את אמא... אם היא רוצה לנסוע... כלום למונתי אני מתכונת? ...

הימים הראשינים לשבתה בבית בתה הצעירה היתה חנה-ללאה כחולמת. הבית המרוח עם רחישו המהודרים ועם כליו המפוארים נראו בעיניה כארמון של ה, פריץ, זה שהיו מספרים עליו נפלאות בעיירה הקמנה. היא היתה פוסעת על גבי הרצפה הממורטת בזהירות יתרה, כאילו דרכו הנליה על גבי לוח של זטוכית. מתיראת היתה לשבת על גבי הכסאות המרופדים משי ירוק ועומדים מסביב לשולחן מקושט. פעמים, כשהיתה נשארה לברה בבית, היתה עוברת אט על פני החדרים, מתבוננת אל הכלים היפים שלא ידעה שמושם, נונעת באצבעותיה בדברים יקרים שנראו בעיניה מוסלאים, לוחשת בשפתיה אמרי התפעלות ומתרהרת בלבה: „הלוואי שאזכה לראות עשירית מזה בביתה של דבורה.“

בבית הגדול הזה יחדו לה חדר לעצמה, שבו מצאה חנה-ללאה מקלט בכל שעה, שחיו באים אורחים ויושבים לשחק בקלפים או לעסוק בשיחות-חולין, שאינן מבנות לה.

בכלל ראתה חנה-ללאה, שבתה משתדלת לשפר את חייה ולהמציא לה כל מחסורה. עוד בימים הראשונים לבואה הלכה עמה רוחה אל בית-כנסת סמוך ויחדה לה שם מקום להתפלה.

– גם סה בכרך – אמרה לה בתה מתוך צחוק של חבה – יש אלהים ויש שערי-שמים ואת יכולה להתפלל בכל יום, כמו בעירנו הקמנה.

הבית הוא מלא כל טוב, חנה־לאה יכולה לחיות ברוח ובכבוד. בלי דאנה ובלו עצב. היא רואה ומבנה, כי חתנה, בעלת של רחה. יש לו עסקים טובים, וכסף לא נחשב כלל בבית. גם הוא גם אשתו אינם קמצנים ומסרנסים אותה בעין יפה.

ובכל זאת אין חנה־לאה רואה נחת בחייה אלו. אין היא יכולה לעקור מלבה את הרגש, שאוכלת היא סה לחם חסר, שמתפרנסת היא כמו מן הצדקה. הם נתנים צדקה לעניים רבים, ואף אני בתוכם.

כמה פעמים הרהרה חנה־לאה בלבה: „הלא רוזה בתי היא, ריזילי שלי, ששפחתי ורביתי, ולמה זה איני השה אליה שום קורבה?...” גם הילדים שלה אינם קרובים ללבה כילדיה של דבורה. „אסור מפני שמסונקים הם ואינם נוקקים לרחמיה. וחתנה, בעלה של רחה... חנה־לאה מתעבת את פניו השמנים והמנולחים, „פני גוי, אף כי מסביר הוא לה פנים ומדבר אליה רכות ושואל תמיד לשלומה. ולפיכך עלה על לבה של חנה־לאה כמה פעמים לשוב אל עיר־מולדתה. תקפו עליה הנענועים. כמה היא משתוקקת לדבר עם דבורה בתה, לחבק ולנשק את הילדים שלה, לראות את פני חתנה. ביחד חזקו הנענועים בימי השבתות, ואז היא סחליטה „לשוב אל ביתה. אך במוצאי־שבת היא נזכרה בדלות המקנת בביתה של דבורה בתה, בפרוסת הלחם שאינה מספיקה, ואז היתה דוחה את נסיעתה „עד אשר ירחם ה'.”

מן היום הראשון שנאה חנה־לאה לדור בבית בתה העשירה היתה שרדיה בעולמה המיוחד, שהצטמצם בהררוריה על דבר דבורה בתה ועל דבר עיר־מולדתה. היא לא ידעה, אף לא השתדלה לדעת, את הגעשה בבית. הכל היה זר לה. העסקים, השיחות, המנהגים, האורחים – כל אלה היו רחוקים מלבה ומהבנתה. היא בקשה איזה ענין בבית למסל בו, כדי להסיני שעמומה ולהתקרב קצת אל מקום דירתה, אך לא מצאה מאומה. בבית־המבשלות לא הניחו לה לעשות דבר. לא נאה לך, אמר – אמרה לה רחה. ושני הילדים, נכדיה, בן ובת, היו מרוחקים ממנה. מפני שהיא לא הבינה לשונם והם לא הבינו לשונה.

רק כעבור חדשים אחדים לשבתה אירע בבית דבר, שחנה־לאה לא יכלה כדרכה, להסיה דעת ממנו ולאמר, כי אין זה נוגע אליה. בתה רחה חלתה... היא הלכה לשאול כרופאים... שככה במטה... על השלחן נראו צלוחיות... נשמעו אנהותיה ונחיתותיה של החולה... חנה־לאה חרדה. לב אם תתעורר בקרבה. נכנסה לחדר בתה ושאלה לשלומה.

– מחלת נשים – ענתה הבת בקיצור.
הנה-לאה הסתכלה בסני בתה, נחנה ולחשה על אונה:
– לפי דעתי הרי...
על סני הבת נראה חיוך בענותה:
– רב לי...
ולאחר זמן-מה, כשניכחה הנה-לאה, כי השערותה אמת היא, אמרה אל בתה
מתוך ניל, כמצחח:
– הלא אמרתי לך... נזכה ל, מזל-טוב... בשעה מצלחה...
– מה שמחה יש כאן? – ענתה הבת כמרונח.
רצתה הנה-לאה להזכירה בדברים על שהוציאה מפיה דוסי כזה. אך מפני
בתה זו ניטל ממנה כח-הדבור. אילו היתה דבורה בתה מוציאה מפיה דבור כזה,
היתה מקבלת ענשה מפי אמה כראוי לה.

כשמלאו ימיה נמעה רחה מביתה, וביום המחרת בשרו לה להנה-לאה, כי
בתה ילדה בת. הזקנה נבוכה, בקשה לראות את פני היולדת בו ברנע, אך אמרו
לה, כי רק ממחרת יתירו לה להכנס לבית-היולדות, שבתה שוכבת שם.
כל אותו היום היתה הנה-לאה שרויה בצער. שמונה ילדים ילדה דבורה בתה,
וכולם נולדו על ברכיה. בשעה כזו היש רוסא נאמן יותר מאם? וכאן הרי היא
כורה בעת-קשה כזו לבתה...

כעבור שבעה ימים חזרה היולדת לביתה, ועמה באה מינקת, אשה בריאת-
בשר ובעלת פנים יפות. הנה-לאה נמלה את הילדה בזרועותיה, נמסה אותה, הסתכלה
בפניה הזעירים, אמצה אותה אל לבה. על-ידי פעוטה זו נעשה לה בתה קרובה יותר,
וכל הבית לבש בעיניה צורה של בית-קבע לה. קודם חשבה אותו רק לדירת-ארעי.
ושמחה גדולה שמחה הנה-לאה, כשיחזר לילדה עם מיניקתה את החדר המפולש
לחדרה. היא תהא סמוכה לנכרתה הקטנה, תשניח עליה, תמסח אותה, תמסל בה.
הילדה הקטנה באה לעולם חולנית ורפת-אונים. והנה-לאה נתמלאה רחמים
רבים אל היצור החלש הזה, „שגם לצעוק לא היה בו כח“. והיא תמהה מאד, על
שבתה, אם הילדה, עזבה אותו בידי המינקת ורק לעתים-רחוקות היא נכנסת לשעה
קלה לראותה, „כאילו לצאת ידי חובת אם“.

בלילות היתה הקטנה מקיצה בבכי והמינקת לא התעוררה משנתה, ורק הנה-
לאה היתה יורדת מעל מטתה ונחפזת אל עריסת הילדה לנענעה ולהשקימה. „אף-
פעם אחת לא באה האם בלילה, לראות איך התינוקת ישנה. הלב אין לה?“

יש אשר חלתה הקטנה, וחנה-לאה היתה שרויה בחרדה ומבקשת תרופות, אך האם היתה שקטה, ולא עוד אלא שלגלגה על האם-הזקנה, שהשקיעה כל חייה בנידול החינוקת... „היא אינה אוהבת את הילדה“ – הרהרה חנה-לאה כמה פעמים – „מה רעה מצאה בפעוטה זו? כלום היא אשמה שחולנית היא ופניה צנומים וכל נוסה מחלדל? אדרבה, לפיכך צריך לסגל בה יותר, כדי להחלימה.“

פעם אחת הלחה הקטנה כליכך, עד שהנה-לאה התמלאה סהר למראיה... היא ישבה כל היום וכל הלילה ליד עריסת נכדתה ושמרה עליה.

דוקא באותו ערב הלכו כל בני-הבית, וגם רחה בתוכם, אל התיאטרון, כאילו לא היה דבר.

לב חנה-לאה היה מלא כעס ומרירות על אכזריות זו של בתה, עד שנמרח לנדף אותה בפעם הזאת כראוי לה. גם סדרה בלבה את מענותיה. „הן גם בלב אפי-חורנת יש חמלה יותר.“ „מי שאינו מרחם על בנית, סימן הוא שאין לו לב יהודי.“

אך בני הבית שבו לאחר חצות הלילה, וחנה-לאה רחתה את השיחה עם בתה ליום סחר. בינתים הוקל לה לילדה החולה, ומתוך שמחה שכחה חנה-לאה את כעסה. ואולם כל עמלה של האם הזקנה עלה בתהו. הקטנה לא האריכה ימים. רק

חדשים מעטים חיתה. ולאחר מחלה קצרה מתה.

חנה-לאה לא משה מחדר התינוקת במשך כל אותם הימים שחלתה, עד שיצאה נשמתה. לבה היה מלא צער מעורב בחמה. וכשנכנסה האם להדר הקטנה בשעת נסיסתה והסתכלה בפניה, אף הוציאה מספחת לבנה והנישה לעיניה, הרנישה חנה-לאה שנאה עזה אליה ואמרה לנרש אותה בנדוף.

ולאחר שמתה הילדה לא התמלאה עוד חנה-לאה על שכל הדבר עבר בחשאי. לא בכו הרבה, לא יללו, אף סימן של אבלות לא נראה בבית.

אך בלילה שאחר הקבורה, כששכבה חנה-לאה בחדר אחד עם המינקת, שלא הכפיקה עדיין לעזוב את הבית, שמכה לפניה את לבה:

– אנשים אין לב הם בני הכרך.

– כך, כך – הסכימה המינקת.

– בת יש לי בעיר מולדת... שמונה ילדים לה, יאריכו ימים... כשנולד ילד גדלה השמחה בבית... הן מתנת אלהים היא... ובשחלה ילד לא ידעה האם מנוחה... שכחה את כל העולם... וכאן... אל יהשוב לי אלהים לעון... למה נותן הוא ילדים לאל?...

המינקת נענעה בראשה ואמרה:

– העשירים אינם שמהים בילדים, זה הוא ענין לעניים. אלה אין להם תענוגת אחרים, אבל העשירים יש להם מלוא כל העולם, ולמה להם ילדים? הילדים מפרידים אותם, מכבידים עליהם, נוטלים מהם זמנם.

חנה-ללא שומעה את הדברים ומשכה בכתפיה, כאילו ספרו לה על דבר מין
בריות משונות, שיש להן לב אחר ונשמה אחרת מו של בני-אדם.
המינקת הוסיפה לדבר:

— הרי אני באה לבתי ה„מַרְמוֹת“ ויודעת את מנהגיהן... הי עושות כל
התחבולות שלא ללדת בנים... פעמים שחן נענשות על-כך בחליים ונס במיתה...
ופעמים שאין התחבולות מועילות, ואוי בא לעולם ילד תולני ומנוגע, שסופו למות...
כך הן ה„מַרְמוֹת“ בימינו!

המספרת רקקה מתוך כז ובחילה. וחנה-ללא לא האמינה למשמע אוניה. אך
סתאום נצנין רעיון במוחה, שהרעיד את כל גופה והטיל עליה מין אימה.
המינקת כבר שקעה בתרדמה וקול נחרה נשמע על פני החדר, אך חנה-ללא
לא יכלה לנעם. היא התהפכה מצד אל צד, שכבה והרהרה, העלתה בדמיונה את
מנהגי בתה בימים שהלכה לשאול ברופאים, נזכרה בקטע-שיחות, שלא הבינה אז
פירושה, והזשד נבר בלבה, כי המינקת דברה אמת...

ממחרת בבוקר ירדה חנה-ללא מעל מטתה, התחילה צוררת את חמציה
ומכינה עצמה לדרך. וכשנפגשה שעות אחדות אחר-כך עם בתה, חזו שאלה אותה
בתמרון: „מה זאת?“, ענתה חנה-ללא בקיצור: „אני נוסעת היום לביתי“.

רוזה עמדה משתוממת, הסתכלה בסני אמה ושאלה בקול מלא עלבון:
— וכי מה חסרה את בביתי? כלום פגעו, חס-ישראל, בכבודך?
חנה-ללא הרימה אליה את עיניה וענתה מתוך זעזוע-נפש, שנשמע בו בכי חנוק:
— אם אסתריל, עליה השלום, היתה מיותרת לך בביתך, וראי שאני נס-כן
מיותרת סה... את נרמט במיתתה של אסתריל...

האשה הצעירה נבוכה. פניה התאדמו ולא ירעה מה לדבר.
זקורם נסיעתה של הזקנה, כשאמרה רוזה לתת לאמה כסף, דחתה אותה
בנויפה ואמרה מתוך כעס עצור:

— אלהים יעזר לי בלעדיך... מידי רצח-נית איני רוצה לקחת מאומה...

בעיר מולדתה לא דברה חנה-ללא על אדות בתה מאומה כאילו ההבישה בה.
וכשהיתה דבורה בתה מעתירה עליה לספר לה, כיצד חיה אהותה ואיך מגדגי
ביתה, היתה חנה-ללא מסרבת ועונה:
— אל תקנאי בה, בתי... אין לי נחת ממנה... מה יש לה מכל עשירותה?...
מוטב שתחדלי... לבי מר לי..

